

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 98-103

УДК:

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_15](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_15)

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЖЫЛЫК ЖӨНГӨ САЛУУ ЧАРАЛАРЫ
МАМЛЕКЕТТИН ЭКОНОМИКАСЫНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

**ВЛИЯНИЕ МЕР ТАМОЖЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НА ЭКОНОМИКУ СТРАНЫ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**THE IMPACT OF CUSTOMS REGULATIONS MEASURES ON THE ECONOMY ON THE
COUNTRY IN THE KYRGYZ REPUBLIC**

Ташмаматов Азизбек Аманбекович

Ташмаматов Азизбек аманбекович

Azizbek Amatbekovich Tashmatatov

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

Жусупбаев Куштарбек Курманбаевич

Жусупбаев Куштарбек Курманбаевич

Kushtarbek Kurmanbaevich Jusupbaev

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

Мамрасулов Куттубек Мамасаипович

Мамрасулов Куттубек Мамасаипович

Kuttubek Mamasaipovich Mamrasulov

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЖЫЛЫК ЖӨНГӨ САЛУУ ЧАРАЛАРЫ МАМЛЕКЕТТИН ЭКОНОМИКАСЫНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада Кыргыз Республикасынын экономикасына бажылык жөнгө салуу чаралары тийгизген таасири боюнча маселелер карлган. Бажылык чаралардын түшүнүгү талдалып, ар түрдүү көз караштагы ойлор жазылды. Адабияттардан, ченемдик укуктук актылардан жана интернет булактарынан алынган маалыматтарга талдоонун негизинде бажы чаралардын түшүнүгүнө аныктама берүүгө аракет жасалган. Бажылык чаралар менен милдеттердин окшоштугу жана айырмачылыгы изилденген. Бажылык чаралардын аткарылышы милдет жана укуктук мажбурлоо сыяктуу юридикалык каражаттар менен камсыздалгандыгы айтылган. Бажы саясатынын эки негизги түрү бар: ички рынокту коргоону камтыган протекционизм жана эркин соода саясатын билдирет деген авторлордун ойлору колдоого алынган. Бажылык чаралардын ар түрдүү критерийлердин негизинде түрлөргө бөлүнүшү каралган. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын негизинде бажы органдарынын конкреттүү укуктук чектөөлөрү көрсөтүлгөн.

Ачкыч сөздөр: бажы органдары, укуктук чектөөлөр, тыюу салуулар, чаралар, кызмат адамы, мыйзамдар, кылмыштар, укук бузуулар, коррупция, терроризм, экстремизм, протекционизм, экономика, контрабанда

ВЛИЯНИЕ МЕР ТАМОЖЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НА ЭКОНОМИКУ СТРАНЫ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

THE IMPACT OF CUSTOMS REGULATIONS MEASURES ON THE ECONOMY ON THE COUNTRY IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Актуальность. В статье рассматривается влияние мер таможенного регулирования на экономику Кыргызской Республики. Проанализировано понятие таможенных мер и написаны мнения с разных точек зрения. Сделана попытка определить понятие таможенных мер на основе анализа данных, полученных из литературы, нормативных правовых актов и источников Интернета. Изучены сходства и различия таможенных мер и пошлин. Было отмечено, что реализация таможенных мер обеспечивается такими правовыми средствами, как пошлина и правовое принуждение. Авторы поддержали идею о том, что существует два основных типа таможенной политики: протекционизм, включающий защиту внутреннего рынка, и политика свободной торговли. Таможенные меры подразделяются на виды по различным критериям. На основании законодательства Кыргызской Республики указаны конкретные правовые ограничения таможенных органов.

Abstract

Relevance. The article examines the impact of customs regulation measures on the economy of the Kyrgyz Republic. The concept of customs measures is analyzed and opinions are written from different points of view. An attempt is made to define the concept of customs measures based on the analysis of data obtained from literature, regulatory legal acts and Internet sources. The similarities and differences between customs measures and duties are studied. It was noted that the implementation of customs measures is ensured by such legal means as duty and legal coercion. The authors supported the idea that there are two main types of customs policy: protectionism, including protection of the domestic market, and free trade policy. Customs measures are divided into types according to various criteria. Based on the legislation of the Kyrgyz Republic, specific legal restrictions of customs authorities are indicated.

Ключевые слова: таможенные органы, правовые ограничения, запреты, меры, должностные лица, законы, преступления, правонарушения, коррупция, терроризм, экстремизм, протекционизм, экономика, контрабанда

Keywords: customs authorities, legal restrictions, prohibitions, measures, officials, laws, crimes, offenses, corruption, terrorism, extremism, protectionism, economy, smuggling

Киришүү

Актуалдуулугу. Соода мамилелеринин өнүгүшү менен ар кандай товарларды алып келүү жана экспорттоо процессин көзөмөлдөө зарылчылыгы келип чыккан. Бул үчүн ар кандай чектөөлөр, талаптар калыптана баштады жана аларды натыйжалуу ишке ашыруу үчүн атайын мамлекеттик органды түзүү зарылчылыгы да пайда болду. Белгилей кетсек, бажы иши экономикалык жана финансылык категориялар менен гана тыгыз байланышта болбостон, алардын курамдык бөлүгү болуп саналат. Ошентип, бажы органдарынын ишмердүүлүгү экономикага түздөн-түз таасирин тийгизет. Кыргыз Республикасынын Каржы министирлигине караштуу Мамлекеттик бажы кызматы иш алып барат [9].

Анын негизги милдеттери төмөнкүлөрдү камтыйт:

- валюталык операцияларга контролдукту ишке ашыруу;
- кылмыштарды жана укук бузууларды аныктоо, алдын алуу жана бөгөт коюу;
- ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүү;
- коррупцияга, эл аралык терроризмге жана экстремизмге каршы күрөштө көмөк көрсөтүү, интеллектуалдык менчик объектилерин, баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, курал-жарактарды, ок-дарыларды, маданий баалуулуктарды жана башка буюмдарды камтыган товарларды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүү;
- бажы органдарындагы коррупцияга жана коррупцияга каршы күрөшүү;
- бажылык декларацияны жана бажы контролун өркүндөтүү, бажы операцияларын жөнөкөйлөтүүгө көмөктөшүүчү шарттарды түзүү;
- экономикалык коопсуздукту, бажы аймагынын биримдигин жана Кыргыз Республикасынын экономикалык кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу;
- Кыргыз Республикасынын бажы маселелери боюнча эл аралык кызматташууга катышуусун камсыз кылуу. [8-238бет]

Жогорудагы милдеттердин негизинде бажы органдарынын ишинин негизги багытын – тышкы экономикалык ишмердүүлүк чөйрөсүндө орун алган коркунучтардын санын кыскартууну аныктоого болот. Мындай коркунучтарга экономиканын импортко көз карандылыгы, ресурстардын экспортуна көз карандылыгы, улуттук рыноктун чет өлкөлүк уюмдар үчүн ашкере жеткиликтүүлүгү, коррупциянын жогорку деңгээли, кылмыштуулуктун деңгээли, туруксуз саясий кырдаал, бюрократиянын өсүшү, экономиканын начар өнүгүшүнө алып келет. Ошондой эле улуттук экономиканы дүйнөлүк экономикага киргизүү тышкы экономикалык комплексти түзөөрүн белгилей кетүү керек, анткени азыркы шарттарда өлкөнүн экономикасына тышкы рыноктун таасири тынымсыз өсүп жатат.

Бажы саясатынын эки негизги түрү бар: ички рынокту коргоону камтыган протекционизм жана эркин соода саясатын билдирет. [5-287бет]

Эркин соода чет өлкөдөн товарларды ташып келүүгө минималдуу чектөөлөрдү белгилейт, ал эми протекционизм саясаты чектөөлөрдү түзүү жана товарлардын импортуна тыюу салуу боюнча чаралардын комплексин ишке ашырат. Ар кандай бажы саясатынын максаты мамлекеттин экономикалык кызыкчылыктарын камсыз кылуу болуп саналат, ошондуктан бажы органдары өлкөнүн экономикасына коркунучтарды болтурбоо үчүн ар кандай иш-чаралардын комплексин ишке ашырат, анын ичинде протекционизм саясатын жүргүзүү алып келет.

Чектөө чараларынан тышкары укук коргоо чаралары да колдонулат, Алсак, 2020-жылы 103 кылмыш иши козголуп, анын ичинен контрабанда 50%ды түзгөн. 2021-жылы жүргүзүлгөн

иш-чаралардын натыйжасында көмүскө жүгүртүүдөн 10 миллион сомго жакын каражат өндүрүлүп, 540 кылмыш иши козголгон, анын ичинен 47%ы контрабандага тиешелүү болсо, анын 2% гана алкогольдук ичимдиктерди мыйзамсыз алып өтүүгө тиешелүү, тамеки буюмдары, ошондой эле акча контрабандалары жана башка кылмыштарды түзөт.

2023-жылы 13 миллион сом өндүрүлүп, 214 кылмыш иши козголгон, анын жарымын контрабанда түзөт. Бирок, ошол эле учурда үч жылдын ичинде 35,2 миллион сом өлчөмүндөгү стратегиялык маанидеги товарларды жана ресурстарды мыйзамсыз алып өтүү фактылары, ал эми үч жыл ичинде дээрлик 1 миллион сомду түзгөн алкогольдук ичимдиктерди жана коммерциялык продукцияларды мыйзамсыз алып өтүү фактылары аныкталган. [3]

Бажы жөнгө салуунун ар кандай каражаттары аркылуу продукцияны ташып келүүнүн аркасында бажы органдарынын дагы бир функциясы – фискалдык аткарылып жатканын кошумчалай кетели. Бажы төлөмдөрү бюджеттин киреше бөлүгүн толтурууда маанилүү роль ойнойт, мындай бажылык жөнгө салуунун каражаттарына бажы төлөмдөрү, бажы жыйымдары, салыктар кирет .

Мамлекеттик бюджет мамлекеттин негизги финансылык планы болуп саналат жана өлкөнүн жана анын экономикалык системасын өнүктүрүүнүн маанилүү фактору болуп саналат, анткени ал мамлекеттик ишмердүүлүктүн экономикалык, социалдык жана маданий сыяктуу ар кандай тармактарын каржылоону камсыз кылат. Мисалы– 2020-жылга салыштырмалуу 2021-жылы жалпы кирешелер 139%га өсүү менен 52,8 млрд сомду түздү. Анын 132,1 миллиард сомду салыктык кирешелер болгон. Ошентип, алар боюнча план 99,5 процентке аткарылды. Мамлекеттик салык кызматы 85 миллиард 300 миллион сом чогултуп, планды 101%га аткарган. Ал эми Мамлекеттик бажы кызматынан 46 миллиард 900 миллион сом түшүп, пландын 96,9%ын түздү.[3]

Мындан сырткары Кыргыз Республикасын мамлекеттик бюджетти салыштырмалуу жылдан жылга өнүгү жолунда экенин 2021- жана 2022-жылдарга республикалык бюджеттин аткарылышы жөнүндө Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин Аппаратынын жетекчиси Акылбек Жапаров баяндамасында бул жөнүндө тактап айтканда, 2022-жылдын бюджетинин киреше бөлүгү мурункуга салыштырмалуу канчалык олуттуу өскөнүнө көңүл буруп, муну төмөнкүчө түшүндүрдү. Мисалы: 400 миллиард сом бюджеттин кирешеси кандайча жыйналды, кандай багыттарга жумшалды деген суроолор бар. Былтыр орто эсеп менен айына 17 миллиард сомго жакын акча чогултканын белгиледи. Быйыл бул көрсөткүч болжол менен 24 миллиард сомду түздү, башкача айтканда, 7 миллиард сомго көп. Биринчи кезекте фискалдаштыруу, санариптештирүү, коррупцияга каршы күрөш жана бизнести саясий жактан коргоону жоюу аркылуу экенин белгиледи. [3]

Маалыматтардан бажы төлөмдөрү өлкөнүн мамлекеттик бюджетинин олуттуу бөлүгүн түзөрүн көрүүгө болот. Тышкы экономикалык терс таасирлерге, башкача айтканда, экономикалык санкцияларга, ошондой эле соода жүгүртүүнүн төмөндөшүнө жана ишкердик активдүүлүктүн дүйнөлүк деңгээлинин төмөндөшүнө карабастан, бюджеттин кирешелери салыштырганда 2020-жылдын маалыматтары менен болжол менен 25% га өскөн, бирок 2021-2022-жылдар аралыгында алар дагы 6% га кыскарганын белгилей кетүү керек. Буга бажы төлөмдөрүнүн үлүшүнүн өзгөрүшү, ошондой эле өлкөнүн бюджеттик каражаттарынын жалпы өсүшүнүн оң динамикасы далил. Колдо болгон маалыматтардын негизинде өткөн отчеттук даталарда бажы төлөмдөрү мамлекеттик бюджеттин орточо үчтөн бир бөлүгүн түзгөнүн да аныктоого болот. Белгилей кетсек, 2024-жылы бюджеттик чыгашалар улуттук экономиканы

колдоого, улуттук долбоорлорду өнүктүрүүгө, билим берүү жана маданиятка олуттуу көбөйгөн. 2025-жылы экспорттук бажы алымы жана кошумча нарк салыгы сыяктуу көрсөткүчтөрдүн эсебинен бюджетке бажы төлөмдөрүнүн жалпы көлөмүнүн өсүшү болжолдонууда. [4]

Ошентип, бажы органдары өлкөнүн коопсуздугун камсыз кылууда маанилүү ролду ойнойт, ошондой эле улуттук экономикага да күчтүү таасирин тийгизет деген тыянак чыгарууга болот. Экономикалык чөйрөгө тийгизген таасири түз жана кыйыр түрдө болот. Бажы органдарынын укук коргоо функциясы өлкөдө көмүскө экономиканын өнүгүшүнө бөгөт коёт, ошондой эле баалуу ресурстарды жана товарларды чет өлкөгө мыйзамсыз алып чыгуудан сактайт.

Фискалдык функция өлкөнүн бюджетин түзүүгө мүмкүндүк берет, ошону менен түздөн-түз экономиканын өзүнө, ошондой эле ага таасир этүүчү факторлорго колдоо көрсөтөт. Мындан тышкары, бажы органдары улуттук экономиканын импорттук продукцияга көз каранды болуп калышына жол бербей, ошону менен ата мекендик өндүрүштү коргоп, ошондой эле экономиканы башка бир катар коркунучтардан коргойт. Ошол эле учурда өлкөнүн экономикасына терс таасирин тийгизген бир катар көйгөйлөр бар, атап айтканда, бажы жана салык мыйзамдарынын жеткилең эместиги, бажы төлөмдөрүн төлөөдөн качуу, контрабандага жана көмүскө сектордун өнүгүшүнө шарт түзгөн коррупция, жөлөкпулдарды берүүдөгү каталар, штрафтарды өз убагында өндүрүп албоо.

Орун алган көйгөйлөрдү чечүү үчүн бажы мыйзамдарын модернизациялоо, санариптештирүү жана заманбап технологияларды колдонууну тездетүү, электрондук документ жүгүртүү системасын өркүндөтүү жана өнүктүрүү, маалыматты сактоонун жана иштетүүнүн ыкмаларын жана каражаттарын колдонуу механизмин иштеп чыгуу зарыл. Бул чаралар бажы органдарынын өнүгүшүнө, ошондой эле алардын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга көмөктөшөт, бул өз кезегинде өлкөнүн экономикасына оң таасирин тийгизет деп ойлом.

Адабияттар

1. КРдин Конституциясы. 11 апреля 2021-ж. референдумда кабыл алынган (КРдин 2021-жылдын 5-майындагы мыйзамы менен күчүнө кирген) // Газета «Эркин-Тоо» № 41, май 2021-ж.
2. КРдин «КРдин укук коргоо органдарында кызмат өтөө жөнүндө» мыйзамы 25-июль 2019-ж. №102 // Газета «ЭркинТоо» № 64, июль 2019-ж.
3. Кыргызская Республика. Социально-экономическая ситуация в 2023 году и среднесрочные перспективы // Официальный сайт Евразийский фонд стабилизации и развития. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://efsd.eabr.org/upload/iblock/1d1/KR - Makroobzor 2020.pdf>.
4. Внешнеэкономическая деятельность / Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stat.kg/ru/statistics/vneshneekonomicheskaya-deyatelnost/>.
5. Таможенное дело Методическое пособие Т. Б. Шакирова. Бишкек 2017

6. Основы таможенного дела учебник / Ю. Н. Самолаев. М.2024
7. Ибрагимов Т. Таможенное дело КР. Б., 2009.
8. Шерипов Н.Т. Таможенное право КР. Б., 2016.
9. Сагынбай, К. Н. Эгемен Кыргызстандын айыл чарбасынын Евразиялык экономикалык биримдиктеги социалдык-экономикалык көйгөлөрү / К. Н. Сагынбай // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – No. 1-1. – P. 273-278. – EDN CEAYZU.